

Euskal kultura nora ta nola zuzendu behar dugu?

JOKIN APALATEGI'K

Ene gai hau, hiru ataletan banakaturik urreratuko dut. Atal hauen arrastoak aurreraturik, hauek dira: Lehenbizikoan, kultura zertaz hartu ohi dan miatuko dut. Miaketa hontan berriz, Herri xehenaren aburuetatik, zenbait jakintza muetatako iritzietaraino hedatuko naiz.

Honek, beharrezkoki, bigarren urrats baten ahoan itzuliko nau: gure kultura ikusmena zertan datzan mugatzea; zerk osatzen duan aztertzea; ta gizonaren egungo joka-moldeetan zer aldaketa ta mutaketa iragartzen dizkigun aipatzea.

Hirugarren goan eta finean, gure Herria zer ortzen bidez gure kultura-ikusmen honen kurpilean lotu ditekcan, bereizten eta adierazten enseiatuko naiz.

1) KULTURA ZERTAZ HARTU OHI DA?

Herri xehearen usteak:

—Kultura eta oroitzapenak

Gure herrikide multzo baten aburua da, gauzadiaz, are eskupean «beharrezko» diranetaz (hauek oraino nahitasunaren legean ezetik, beharrezkotasunarenean bizi dira) jabetasun izatearen neurrian, gizona gizon edo abere bilakatzen dala.

Honela, gizona gauzadiaz jabetzen doanean, halako moldez gauza berriak bereganatzen ditu, non gizontasunean aberatsago egiten baidute.

Hauen ustez, kulturak ez du bizitzarekin lotkiarik; aitzitik gizonaren buru-hezurreko ganbara ta sapaia zerbaitekin (gauza berrien ideia-

-oroimen hutsaz) betetzean datza kultura. Zeren, bere aburuan, gizona zenbatenaz ideia-oroimen gehiagoren jabe, hanbatenaz kulturdunagoa bada.

Hemen eta orai, oroimen-mailara guztia langatzen da. Eta kultur-ikur hau helburu ta ohoretzat dutenen artean eserlekua hartzean, oroimenaren erreinuan edireiten gera.

Gure herrikiden artean, kultur-ikur hau ikus nahi duanak, herri-minztamolde batzuetan ostatuaraztea aski du. Horrelakoak, molde hontan mintzatzen dira sarritan: «Holako edo halako gizona arras jakituna duk; dela zenbait urte gertatua oro gaurko bezela bere oroimenean ohi dik; eta abar».

Are oraindik, kultur-hitza molde honetako burua duan aitona agure baten aurrean jaurti orduko, honela ihardetsiko dizu: «gure gazte garaiean (aro hontara gizonaren kulturatze guztia mugatzen dute) katekisma hukan, guri eman ziguten guztia».

Eta bere nortasun ittoaren arrenkuraz, honelako esakizun bat eginen du: «egun ere, katekisma hura birberriki hitzez hitz jaurti ahal izanen nikek!»

—Kultura eta hizkuntzak

Beste herrikide batzuk, eta horrelakoak ere multzo bikaina dira, arrotzen hizkuntza jakitean, (nahiz berea adimenki ez ezagutu) arrotekin har-emanak ahal izatean, eta abarrean ezarri ohi dute kultura.

Bestetik, joera hauek, bere Herriaren hutsunean pairatu duten menpetasun-ondoezaren emaitza direla jabetzeko, ez da azterketa behar haundirik. Baina, guri orai axola diguna, aburu hau miatzea izanik, lotu gaitezen harira. Honelakoek, zenbait hizkuntza (egungo indar politiku ta ekonomiko menderatzailen lanabesa diranak) kultura bezela izendatu ohi dituzte. Orduan, hizkuntz hori jakitea, kulturdun bilakatzearen sinonimu egin ohi dute. Halere, hau egokiena neurtzeko, Herri kolonizatu batean menderatuarekiko hizkuntzarekin gertatu ohi dana aipatzea da errexena.

Menderatzaitak, menpekoeri, ideiaz ere, muinetaraino sartu ohi die, bere nortasuna oro, kulturagaitza dala, ta batik bat, bere hizkuntza lanabesa erdoitua, atzeratua, ta hiltzera behartua dagoala.

Eta guzti hau, segientzan ere, bizi-bideko interesekin elkartu ohi dute. Ondorioz, giza-emakume menderatu hauek, arrotzen hizkuntza dan lanabesa bereganatzea, kulturaren sinonimutzat hartu ohi dute.

Ez dira jabetzen, bere hizkuntza-lanabesa, bere izatearen lantzekotz, egun behar bada ez ibiltzeaz erdoitua izanik ere, harma paregabe ta kultur-lanabes baliotsuena dutela.

Ez dago zer esanik berriz, lanabes dan hizkuntza, kulturaren sinu-nimu hartzean ohi duten anka sartzeaz.

—Kultura eta tituluak

Kultura tituluaren jabetzan finkatzen dutenen aburua. Eta berau ere, gure herrikiden artean hainbat hedatua dago.

Behar bada gainera, aurrez aipatutako beste biak baino eritasun astunagoa izanen da geroaren kurpilean. Orai, oroimen-maila gainditurik adimeneraino igarotzen baigera.

Eta estante hau, giza-mailan aurreratuagoa izanik, beste estante batzuk menpean ikusteak duan arrokeri-jabetzagaitik itxukeri ta narzi-sokeri gerta liteke.

Bestetik, nahiz egungo tituluak duten joeraren emaitza ez erdietsi, (norbera bere erremalak hautatzeko lain arrazoi-bidez bilakatu), halere, helburu honen axolduriketak, giza-maila aurreratuago baten izena merezi duala aitortzean ados nator. Zeren, gauza batez axolduritzea, gauza hori erdi, bedere, iristea baida.

Bainan, orai ta hemen aburu honek sortu duan eritasuna aipatu gura besterik ez dut. Eritasun hau, titulu baten lotzea kulturaren sinonimutzat hartzean datza. Hau errealidade dela frogatzeko, herri xeheko gertakizunak, agertu besterik ez dago. Egungo herrian anitzek tituluduna giza-jakintza guzia duanaren eredutzat hartu ohi baidu.

Honela herri honentzat, bere herriko sendagilearen politiku aukera arrazoidunena izanen da, duan tituluak kulturaren jabe ta sinonimu egiten dualarik; era berean sendagilearen filosofi-iritziak arrazoidunak izanen dira; eta abar.

Guzti hau zerk sortu du? Herri xehearen ezjakintasunaren alboan gai guzti hauetan tituluduna, adibidez sendagilea, herriko beste nehor baino gehiago jakintza-arloan ornitua izateak.

Eta guri orai interesatzen zaigun harira etorriaz, guzti honek herri-imajinan tituloen ahaltasuna ta kultura sinonimutzea bat egin direla esan nahi du.

Eta herri-giroa horretara bilakatu duan joeratako bat, gauzak arrazoi-mailan onhartzeari (nahiz segientzan behin ere ez jarri) bizitzaren balore ematean datza.

Honela nahiz berez tituluak norbait arrazoi erreinuaren bidean jarri dela besterik ez agertu, nehor jabetzeke, segientzaren eta bizitzaren ortkoiak ere estali egin ditu.

—Kultura eta ideologia

Ba dira ere telebista, irratia, egunkari idatzia ta abarren aginduak, herri-gidari gogokoen eskuetatik datoztenean, kulturaren sinonimutzat harturik, hoiien proposamenduen erara bizitzen enseiatzen diranak.

Herrikide hauentzat, bere herri-gidari hautatuen hitzak eta agintzak, kultura beraren sinonimu dira.

Eta kultur-ikur honek kultura konzeptua aberastean, beste urrats bat gehiago agertzen digu: bizitza, segientza, are nahimenaren sagaratzea.

Baina, ene bideari jarraituaz, kultura-ikur honen alde eria aztertuko dut. Hemen herri xeheak agintari edo gidari batzuen ideia ta jokabideetan absolutuki sinisten du. Eta herri xehe honek gizon batzuen ideia ta jokabideetan absolutuki sinistean, errealidade errelatibua absolutu bihurtu zaiola adierazten du.

Lefevre-k ederki mugatzen duanez, ideologiaren izatea hontan baidago: «Egia errelatibua, adigai zati dana, absolutuan suspertu. **«(La vie quotidienne dans le monde moderne, pag, 185, edit, Gallimard).**»

Eta ideologiari buruz gehiago nahi duanak, ikus beza Henri Mendras-en «**Éléments de sociologie**» liburuan konkludo lez «Mythes et idéologie» idazpurutzen duan atala. Ed, Colin, 1967, 221 horrialdetik aurrera.

Eta kultura ideologi baten sinonimutzat hartzean, gizona era berean, saretua gertatzen da. Eta gizona saretuz gero, bere doai sortzailen uko bihurtzen gera. Gizona ta herria bizi-bidean oparo ikusi nahi baditugu ideologien morkotsa kenduz gero alea hartzen enseiatu behar dugu.

Bestela, geure buruaren eta besteenaren uko izanen gera.

Halere, zenbaitek hau justifikatu nahirik, jakintzaren ideologia aipatuko du; baina, bikote elkartu horren zapuzkeria bistan dago. Zeren, jakintza izatez iririkor, hedakor, aldakor baida; aitzitik ideologia izatez irikigaitz, finkakor, ta abar baida. Orduan bata bestearen aurkako uko dira ta ezin dialektika bizikor batean elkartu. Dialektika bizikorra, aurkakoan artean ezetzik aurkarien artean ohi baida.

Hara xeheki bedere kultura ulertzeko molde honen menperatasuna ta eritasuna.

Jakintsuen usteak:

Orai jakintsu-gai ta jakintsu diranen artean ohi diran kulturaren zenbait ikur eri aipatuko dut.

—Kultura eta kondaira

Hauen artetik, gure Herriarentzat arras garrantziko ta beharrezko izanik ere nozigarri gerta litekean zerbait aipatzeaz hasi nahi dut. Berau historia deitzen da. Zeren, historiaren garrantzia, ta batik bat bere erremalak hartu ez dituan Herriaren kasoan, frogatua datza. Herria abortu ezetzik «gizon-lur» bikotearen egintzak historian bilakatu dualarik, historiaren ardatzean ezagutu beharra baidago.

Nietzsche-k argi dion bezela: «Igaroaz baliatzeko ta igaroaz historia birregiteko dugun ahalmenari esker, gizona gizon bilakatzen baida». (*Considérations inactuelles*, pag. 211, edt. Aubler).

Benetan igaroa baida landararen erroak estaliz gero bera ase ta itsatsiaraziko duan lur oparo ta ezea.

Halere, historia kulturaren sinonimu hartzea ez da zintzoa, zeren errelatibua absolututzat izendatzea baida.

Eta honela ohi dute, historia zenbaki, izen eta beste zenbait xehe-tasunetara bihurtuz gero, narzisokeria egiten dutenak. Era berean, «arkeologikeria» erortzen direnak. Eta honek Menendez Pidal jakintsuak euskerari buruz proposatzen zuan hura gogorazten dit: bere arkeologijoera arkeologikeria bihurtuaz, gure hizkuntzak arkeologi-balorea gorde zezan fozilizatzea eskatzen zuan.

Molde hontako gizona historiaren «antikuariu»-zale izendatzen dugu, zeren horrelakoentzat historia bere buru-hezurak sortu duan eta hortik at ezer ez danaren aintzatzean datza.

Hara Nietzsche-k nola mugatzen duan: «Historiaren ikurra bizitza mantentzeko ezetzik momi lez hartzen danean, zugaizta naturaren aitzí igarzen da, gailurra ernemuin gorienetatik erroetara, finean, erro berak ere hilaz amaitzeko». (ibid, pag, 245-247).

Baina, «arkeologikeria» aipatu dutelarik, beraren beste ikur bat ere, agertu nahi nuke: arkeologikeria egungo errealidadeari buruz danean.

Gaur egun gertakizun sakon eta muinenekoak txukun errengaratu, etiketatu, izenpetu, argazkitu ta dotoreki ornatuz gero eskaparatean jendearen begikotz egitean datza.

Eta horrelakoen «kritika» ezerezean amaitzen da, hots, «beste kritika batean, molde hau ere, beraz, urrengo beste batean erortzeko» digu Nietzsche-k.

Eta kritika abstrazionatu hontaz gehiago nahi duanak, Marx-en **Sainte famille ou critique de la critique** irakurri besterik ez du.

Bestetik, gure aintzindariak ezarritako herri-zimenduak deuseztaztea, lurrikara duan lurrean etxegintzan enseiatzea, kulturaren aztarrenik ez eukitzea litzake. Eta egun joera hedatua arrunt.

Bestela Rusoek marxismua nola ulertu ta segientzan jarri duten ikusi besterik ez dago. Lehenbiziko beroaldian, gizonak historiaren bilakatzean sorturikako emaitzak at utzirik, eta hutsetik berriro hasirik, Herri gizatiar bat sortzen enseiatu dira. Baina, berehala gure aitzindariak, betirako balore izanen diran, zenbait balore lorturik dituztela aitortu beharrean arkitu dira. Zeren, gizonaren bilakatzea zurrumbilo batean amildu nahi ez badugu ardatz historiko baten beharra dugu.

Hara Rusoen gora-behera Marcuse-ren ahotik: «Gizarte esistentziaren molde historikoen ezberdintasunetik at, gizarte zibilizatu guztiei komunak zaien zenbait jokabide-funtsen har-emanak eta moldeak, gizon guzientzat moral-arau batzuetan bilduak, klase baldintzatik at ba direla onhartu dute. Eta sobietikoak etiko-arau balio komuneskoetaz jardute hau, aurrez hizkuntzari ta logikari buruz emandako urratsen ondorio dator.» (**Le marxisme soviétique**, 311, hor., edt, Gallimard).

Eta hau, kultura historiaren mugetara mugatzeak dakarren ahuldadea ta historia-eritasunok agertzeko nahiko dalakoan nago.

—Kultura eta ekonomia

Kultura ekonomikerira mugatzen dutenen aburua. Eta joera hau hats gizatiarrarenaren jabe diranetara ere hedatua dago.

Ekonomikeria zertan datzan mugatzeko Lefevre-ri hitza pasatuko diogu: «Industri sorkaria ta bere eraketa, helburu baten (gizarte bizitza ta uri bizitza) bitartekoz hartu beharrean, bera helburu izendatuz gero instituzionalizatzean datza». (ibid, 312 hor.).

Ekonomia helburu ta beste gauza guztien kausa edo iturburu bakarra egiten dutenek giza-burruka oro ekonomia indartzera mugatzen dute. Horrelakoentzat, aberri-burruka bera ere ekonomi eskuratzearen mugaz mugatua datza. Are oraindik, Herri bateko ekonomiaren eskuratztea ere ekonomi-burrukaren soiltasunean erdiestea itxaron ohi dute. Burruka-maila gehiago uztarkidetzat ez dute ezagutzen. Adibidez politiku burruka bera ere ulertu ezinean supraestukturtatzaz agertuko dute.

Eta jokabide hau marxismo segientzako herrietan ere ematen da na da.

Marcuse-k Rusoeri hara zer gogoerazten dien: Horrek (ekonomikeria bilakatzeak) esan nahi du, sorkari ta sorkari har-emanak, halako

moldez modela behar direla, non bizitza materialleko ta intelektualeko baldintzen hobetzeak sorkaripeko ezetzik, indar berezi baten helburu izan behar dira. (ibid, 130 hor.).

Ekonomia beharrezko funtsa dalarik ere, giza balore guztien iturburu edo kausa ez bada. Gauza bat bada «kausatasuna» ta beste bat beharrezkotasuna. Ekonomikeriak ordea ekonomiaren guzti-ahaltasunean sinisten du. Beste baloreak bere gisara, ontoen antzo, ekonomi-indartzeak sortuko dituala itxaron du. (1)

Kultura ekonomikerira mugatzeaz datozten ondorio hutsak, joera honen kontu beste gabe ematen digute. Kultura ez dezagun ekonomibilakatzearen sinonimuztat hartu, bere natura-hegoak hedatzen utzi dezaioagun baizik.

—Kultura eta filosofia

Filosofikerira kultura mugatzen dutenen aburua. Horrelakoak ere franko baidira. Eta zer da filosofikeria? Filosofua jakintzaren igarle izanik, bere hegoak eta hegadak izoztuz gero bizitz interesen morroi bihurtzeak sortzen duan filosufitzan datza filosofikeria.

Eta, orai, horrelakoan itxutasuna aipatuz gero deuseztatu egin nahi dut. Honela egun filosofiko irakasleen esistentzia ezagutuz gero filosofurik gabe, konformekeriaren erremalak hausteko gizonik gabe, idoluak papurtu ta gizon-irudi berriak sortuko dituztenik gabe arkitzen baigera. Nietche-k arazo hau honela aipatzen zuan: «Gure pentsatzaile akademikoen ideiak emeki ta berdinkerian hedatzen dira. Nehor ez dute ikaritzen, nehor bere erroetatik ateratzen eta berauen eginkizun guztiagaitik, Diogenesek bere aitzinean honetako filosofu bat aintzatzean ohi zuana, esan liteke: Hain haundi agertzeko zer egin du filosofira eman danez gero nehor behin ere goibeldu ez duan horrek?» (ibid, 127 horr.).

Eta filosofikeriaren eritasuna ager hedatzez Marx-ek bere *Misère de la philosophie* liburuan dion zerbait gogoarazi nahi dut.

Filosofia, bizitza ez bada, filosofikeria da. Zer egiten dugu ideiak in etxegintzan jarraituz gero segientzan guzti hauenik, tutik ere ahal ez baliteke? Eta hau bera Nietche-ren ahotik entzun dezakegu: «Segientzan ahal ditekean filosofia bakar bat eta errealdadea dan zerbait frogatzen duana, filosofi horrekin ados bizitzea ahal dala frogatzean datza hori, behin ere unibersidaden ez da erakutsi, baizik guztia hitzak hitzez kritikatzeta bihurtu ohi da.» (ibid, 115 horr.)

(1) Hontaz ikus Althusser-en *Pour Marx*, 117-128 horriak. (Edt. Maspero, 1968, Paris).

Eta honekin filosofikeriaren eritasuna nabarmen gelditzen dalakoan nago. Zeren, filosofia jakintzaren igarle danean kulturaren esenziko izanik ere, igarletzatik at jartzean, traba ta ustelkeria bihurtzen da.

Kulturaren dintasuna ez dezagun ortkoi deseingarri honetara mugatu.

—Kultura eta politika.

Kultura, politikaren neurri ta mugetara lotzen dutenen aburua: politikakeria Halere, kultura politikakeriara bihurtzen dutenak ez dira kultura agintaritzaren sinonimu egiten dutenekin (horrelakoak aurrez aipatu ditugu) nahastu behar.

Politikakeria agintaritzaren erremalik gabe ta beraien eskuratzea baldintza beharrezko izan gabe ere eman bailiteke, agintaritzakeria ezetzik.

Orai ta hemen baiezkuntza batekin topatzen gera: egun, politikakeria inoiz baino suspertuago dagoala. Eta suspertze hau Marx ezkerokoa dala.

Marx politikakeriaren sortzaile izan dela? Ez dut horren froga gurarik. Oraiko ene asmoa errealdade batzuk aipatzea besterik ez da.

Marx-ek politika gizon-interesaren ardatz ezarriz gero giza-bilakatzeko guztia honen alboan eta honeri loturik jasotzen enseiatu zen. Are gehiago, esenzialki politikua dan ideal finkatu bat sortuz gero giza-jokabide guztien neurritzat izendatu zuen.

Eta geroztik zenbait herritan utopi honek haragia hartu izan du. Eta haragia hartzean duan arpegia ikus dezagun. Adibidez, Rusian eman dan urratsa honela agertzen digu Marcuse-k: «Sortaldeko usantzan, etiko baloreak norberatasunaren barrenean bilakatu ohi ziran eta honekin: jokabide egikortasunaren aurre-baldintza diran ideologia, politika ta ekonomia lotkia zaharretan norberatasunaren askatasuna gorde...»

Sovietiko-gizartean ordea, etikaren politizazioak, jokabide hau bat-batean mutatu du, norbera guztiekiko gauzan zurgatzean. Baloreen politizazioak, barrentasun herbal bat besterik ez baidu onhartzen.» (ibid, 365-366 horr).

Egintza honek zer epaitza merezi du?

Balore etikoen politizazioa urrats gizatiarra dalarik ere, giza-jokabide guztiak ideal politiko baten neurrira lotzea, gizona birsartzea dala, esan behar.

Eta hori politikakeria deitzen diot. Zeren, ideal politiku gizatiar zan hura, absolutu izendatzean gizon-menderatzaile garatzen da.

Balore etikoen politizazioa gauza bat baida ta beste bat arras ezberdina politiko-ideal hori giza-balore guztien arau ta neurri ezartzea.

Bestetik, politiko-ideala giza-balore guztien arau ta neurri egitean, edo-ta pragmatismuan edo-ta jakintzaren ideologian erortzen gera.

Baina, politika ideal honeri jakintzarena deitzean jakintza politikua ardatzean uztarripeturik, bere etorkizun-hegoak moztu ta iturriak agortzen dizkiogu. Eta hau jakintza ukatzea da.

Politika jakintzaren jarraile ahal izanik ere, gidari ta neurri izendatzean beraren deuseztatzaile baida. (2)

Jakintsua ta politikaren arteko gora-beherez gehiago nahi duanak, Max Weber-en **Le savant et la politique** liburua ikus beza.

Jakintza politikaren morroi egitea, giza-baloreak politikaren arau ta neurrietara mugatzea, kultura politikara mugatzen dutenen aburua baida. Baina, gure herrikiden artean politikaren politikokeria oraino beste estante batzuetara mugatu ohi da. Eta hauek aipatzera noa uanean.

Gure herrikiden artean hedatua dan aburua da: politikako modaren azken kategorien axolduritzea bereganatu ez dutenen politika egintza oro deseingarri dala. Aitzitik, modaren azken kategorien jabe dana, kultura gailurrenaren jabe dala.

Hauek horrela, dela urte batzuk gure herragaitik bizia emandako gizonen kategoriak gaurkoen kideko ez zirelarik, beroin kategoriak ezetzik egintzak oro ere deuseztatzaera iristen dira.

Horrelakoak ez dira jabetzen kategoriak ez direla giza-ekintza epaitzeko lanabesak besterik. Politika, kategori batzuen sinonimu egiten baidute. Aitzitik, Herri bat, gizon bat, gizatiar bilakatzearen gaibahepetik bakarrik zuhurki epaitu liteke.

Ba dira, gure artean, era hontako kasu batzuk.

Ez dira jabetzen gizona ta Herria behin ere agortu ezin litezken errealdade direla.

Eta hala joera batean nola bestean finkatzen diranen eritasun komuna hontan dago: dituzten kategori hoieng menpean biziak kultura bilakatzearen sinonimu beroiek aitortzea.

—Kultura eta jakintsua

Finean, kulturaren sinonimu izendaturik ere, horrenik ez duten joera haueri komuna zaien zerbait aipatuz gero lehenbiziko atal hau amaitu nahi nuke.

(2) Hontaz ikus Robert Merton-en «*Éléments de théorie et de méthode sociologique*» liburuan «*L'intellectuel dans la bureaucratie*» (Plon, 1965, Paris).

EUSKAL KULTURA NORA TA NOLA ZUZENDU BEHAR DUGU?

Bera egungo erresumak jakintza guztiaren erremalak eskuetan izatearen ondorio da. Jakintsua egungo erresumetan dilema batekin arkitzen da: edo ta erresuma honen interesak errespetatuz gero bere jakintza irenduan enseiatu (ta egoera hontara erresumapetik at bizitzako ogibidea lortu ezinak eramaten du), edo ta jakintzaren serbitzuan erresuma erremalak hausirik, txiro ta erromes bizitzea aukeratu.

Egungo erresumen ortkoiak jakintzaren igarletza ta jakintsuaren erromestasuna bat egin ohi baidituzte. Zeren, jakintzaren «igarle» ta aberats bakarra erresuma da.

Guztia honen ondorioa: jakintza, instituziogaitza dedila eskatzen da. Eta jakintsuak segientzan murgilduak izanik ere, bizitz-intereseekin saretu gabeak eta limuriak ditezela. (3)

Baina, gure oraiko arazoa ez dago euskaldun jakintsua erresumaren interesen lotkia horretatik askatzean, gure Herria ta gure jakintzaren iturrietara murgilduz gero enseiaraztean baizik.

Eta miaketa honen ondoren benetako kultura zertan datzan aztertzera ta mugatzera igaroko naiz.

2) GURE KULTURA-MUGAKETA ZERTAN DATZA?

Kultura-konzeptua «gizon-lur» bikotearen sorkaritzak eta berau gizona gizon izateko harma paregabe izateak mugatzen dute.

«Gizon-lur» bikotearen sorkaritza iriki zan une beretik, eta hau gizona izaten sortu zan une beretik dago sustraitua, ideia-emaitezak eta praktikoko-emaitezak sortzen hasi ziran.

Idea-emaitezak gizonaren sikologi-agerpen izanik, hizkuntza bitarteko dalarik sortuak eta gorpuztuak ohi dira.

Praktiko-emaitezak berriz, direla sorkari bitartekoak, makinak, edo aurrerapen edozer, gizonaren sikologi-bizitzaren beste agerpen bat besterik ez dira. (4)

Eta «gizon-lur» bikotearen emaitza bikoitz hauek kultura deitzen ditugu. Bestetik, gure kultura-konzeptu honek, ondorio anhitz ditu: adibidez, filosofian ohi dan subjeto-objeto bereizkuntza muietik galtzen du. «Gizon-lur» bikotea uztarkide izanik, errealidade bereko esenziaren

(3) Gai hau hedatuago Alain Touraine-ren *Le mouvement de mai ou le communisme utopique* liburuan duzu. Batik bat «L'université et la société» atalean: 265-273 horrialdeetan.

(4) Emaitza bikoitz hauek sikologian ardaztuak Jean Stoetzel-en *La psychologie sociale*-an ikus litezke. Begira 58-garren horrialdera.

zati bi egiten baiditugu. Orduan ez dago errealdade bi bezela hartzerik eta hori da egin ohi dutena subjeto-objetu zaleak.

Ondorio ezaguna da ere, «gizon-lur» bikotearen prozesua iriki zanez gero kultura-putzua etengabe hedatuaz doala.

Honela «gizon-lur» bikotearen konzeptuak bigarren faseaz gero aurreko gizonen emaitzak diren ideia-errealidadea eta praktikoko-errealidadeak kontuan hartzea eskatzen du. Eta hemendik emaitza hauek gizona gizon bilakatzeko kultura-harma ere izatera igarotzen dira.

Eta orai harma hauen erabiltzeaz jardungo naiz. Baina, kultura-harmak, ideia-emaitzaz eta praktikoko-emaitzaz osotuak dira.

Nik orai, praktikoko-emaitzak gure herrikide jakintsu-gai praktikoen-tzat utzirik, ideia-emaitzen jakintsu-gai direnentzat gure Herria ideia-emaitzen bidez nola kulturatu behar dan agertuko dut.

Honetarako arrazoirik ere ba dut: gure Herrian emaitza praktikokoak askoz ere aurreatuagoak direla ideia-emaitzen kulturatzearen alboan. Eta hau horrela izanik, gure Herria ideia-emaitzen kulturatzean berezi murgiltzea eskatzen zaigu.

Eta honera iritxiz gero kulturatzea zertan datzan agertuz hasiko naiz. Kulturatzea gizona bere buruarekiko ta munduaren aurrean duan preokupazioarekiko jabe bilakatzean datza.

Eta gizona helburu hauetara iristeko, norbera gizatiarki gizon sortu dan lurrean, gizartean eta Herrian jabeki itsastez hasi behar du.

Hau da gizon guztientzat lehenbiziko kultura-funtsa. Bestela, nola liteke balore unibersalak bereganatzea, ardatzik ez badu? Eta gizonaren esenziko da, mugatasunaren emaitza dalarik, ezaugeraren atarian ardatz berezi bat batua edireitea.

Errealdade honen aurrean ordea, ba dira gizatiar izendatuz gero unibersalkeriaren pean, udazkeneko horri hilen antzo, bere burua ezartzen dutenak. Halere, gizona gizon bilakatzeko ez da aski bere lurrean itsastea, zeren, gizonak kulturadun nahi badu, bere bizi unean herrikide diranetik bat eginik, bera Herri-erremalak har beharra baidu.

Are gehiago, gizona kulturadun bilakatzeko beste lur eta Herrieta-ko atzoko ta gaurko gizonak eramandako esperientzi gizatiarrez serbitzen ere enseiatu behar du.

Baina, giza-mailako esperientziak nola bereiztu?

Mao-Tse-Toung-ek honela erantzuten du: «Egiaren irizpidea, gizarte segientzan datza» (**Quatre essais philosophiques**, pag, 4, éditions en langue étrangère, Pekin, 1966).

Eta beste batean, gai hau luzeago honela aipatzen du: «Giza-ezagumenak, segientzaren galbahitik igarotzean, beste guzietatik bereziki

oraiko galbahitzean, urrats bat eman ohi du. Eta galbahitze honek bakarrik lehendabizikoaren (gaitik espiriturako urratsa adierazten du) balioa frogatzen du, mundu objektibuen pentsakera bilakatzean egosirikako, ideiak, teoriak, planak, ekintza bitartekoak eta abar, egia edo gezur diren; egiaren frogatze beste biderik ez baidago». (ibid, pag, 150)

Lehendabizi, Mao-ren «egia» konzeptua eztabaidatzekoa dala adieraziko dut. Baina, orai hori beste gabe ontzat emanik ere, bere egia frogak adierazten duan errealidadearen frogatzeak noraino balioko dan aipatu nahi dut. Mao-ren irizpidea frogatze igaro ez duten errealidadeak neurtzeko baliokoa iruditzen bazait ere, frogatze igaro ez dutenak onhartu edo deuseztatzea, arazo danean, besomotz dela esanen dut.

...
Eta gure gaurko euskal arazo asko, frogatu aurretik aukera beharrezkoak dira. Honela bada, utopi sortzaile maila igaro ez duten giza esperientzi litezkeanak gizatiar edo gizagaitz izanen diran jakitea ez da erreza.

Bainan, orai funtsezko dudan ene harira loturik, kulturatzeko mugaketen irizpidea agertzeko, Robert Lafont-en zerbaitez serbitzea egokia dala iruditzen zait: «Eskualde iraultzak (bere utopi-sortzailea honela deitzen da) gure uler-moldean, gizonaren bi joera funtsezko, ekintza historikoaren esamainatxoan jartzen ditu: batetik, lur batean itsatsiaz (lur geografikoa ezetik gizatiarra aipatu dugu) seguridade materiala ta egokitasun materiala arkitu da; bestetik, mundura, hots, norberaren zibilizazioarena hainbat besterenaren ezagumenera irikiak, eskuarteko materialak eta intelektual hedatzera iristea da.

Azaleko analisis, bati bi joera hauek aitziko agertuko zaizkio.

Baina, direla kulturaren sortzaile haundiak, artistak, filosofoak, jakintsuak, idazleak, hots, molde hauetako zenbait personetan, anhitz bider bat emanak dira. Anhitzek bere aberria, etniko hizkuntza ta bere kultura hartu duten Herria maitatzen jakin dute. Eta honez gainera, bere lana mantendu edo bere jakintza zuzenduko zuan irakaspenaren bila joaten jakin dute» (*La révolution régionaliste*, pag, 246)

Eta areago honela laburtzen du guztia hau: «Gizon berriak, sustraitua ta kosmopolita behar du.» (ibid, 250 horr.)

Ene iritzian ez dago kulturatzearen muina hobeto adierazterik.

Eta guzti hau zerbait gehiago hedatu nahirik, norbera kulturadun bilakatzea ta Herri bat kulturadun izatean dagoan alde, bereziki adierazi nahi dut.

Herria kulturadun ez izan arren zenbait jakintsu horretara iritxi bilerak, nahiz alde untziz ahal ez izan. Zeren, zenbait gizon horretara iritxi dala ukatzea litzake, bestela.

Gainera, gure kultura-irizpideak, norbera-herrikide du hasera-funtsa.

Aitzitik, kultura helburu ideal baten sinonimuzat hartzen dutenez, gure norbera-herrikide funtsa, helburu hautatu horren unibersal-keria pean galtzen da.

Halere, Herria kulturara ekartzea, gizonak herrikide izanik kultur-dun ditezen, gure helburuaren muina da. Eta helburu berorren logikak, gure kultura unibersala ta herrikoia izanik, norberatasunaren mugaren mugatik at egiten du.

Eta Herri-kultura molde hauetan proposatzen zituzten joera bi, nahiz bakarka ta helburu oso bezela bakoitza aipatuak izan (hontan dago berauen zapuzkeria) gogoratu nahi nituzke. Zeren, gure kulturatze-mugaketa bi joera hauek, elkaturik diranean, egoki agertzen baidute.

Espainiako herriarentzat Unamuno euskaldun erdoitu ta hil harek, alde batetik, eta Ortega Gasset-ek bestetik proposatutako haietaz ari naiz.

Ene aburuan, hauetako bakoitzak kulturatze oso bezela aipatzen zuan egituma, bienakin bat egitean, gure kultura proposamenduaren antzo gertatuko litzake.

Honela Unamunok, (eta hau gizon honen aurkako ukoaren seinale da) bere Herriarentzat ukatzen zuan gauza bera, Espainia kulturadun bilaka zezan absolutu bezela ezartzen zuan: **bera bertako lur eta gizartean itsasteak bakarrik ekar zezakeela**, zion.

Gure kulturatze-egitumaren lehenbiziko atala ta funtsa!

Ortega Gasset-ek, berriz, **Herri helduagoen esperientzitan murgilduz bakarrik Espainia kulturatu zitekeela**, zion.

Gure kulturatze-egitumaren bigarren atala ta funtsa!

Baina, hala batak nola besteak ezin zituzten bi funtsak elkartu. Eta egun ere Herri-bilakatze askoren eritasuna hontan datza.

Euskaldunok oraino ta betiko gure kulturatzea bi funtsak hauetan finkatu behar dugu. Eta honuntz ezker aitortu beharrean nago, gure herrikiden artean zenbait burkide honetaz jabeturik, Herri-burruka zuzentzen ari dala.

Halere, euskal jakintsu-gai guztion errailetan tinkatua behar du ikusmen hau, gure jakintsu lanak emankor ditezen.

Gure gizartean behin ere ez dedila gerta Nietche-k ironiz bere garaieko Unibersidadeagaitik zion hau: «Egungo beharrak betetzea, ahalik eta denbora gutxienean eskuak orrean ezartzea, guztizki zuzendu behar dira gizonak. Heldu baino lehen edo behin ere heldu ez ditezen, lantegietan guztiekiko onurarako behar dira, aitzitik indar-mordo bat lanaren merkatutik zehartzea lujo bat izanen litzake». (ibid, 313 horr.)

3) GURE EUSKAL-HERRIA KULTURATZE HONETARA NOLA BIDETU?

Gizona kulturadun bilakatzeko lain dan Herri kulturadun bat bilakatzeko, bi funtsetan finkatu beharra dagoala adierazi dut.

Orai bi funts hauen bilakatzeko ahalaren adierazleetakoa bat izanik ideia-emaitzak geureganatzeko lanabes diran liburuak, zer mailatan dauden gure Herrian aipatuko dut. Zeren, jakintsu-gai diranak nola zuzendu agertu dutelarik, nola kultur-espirtua eskurakor sortu aipatzea beharrezko da. Izan ere, gure Herrian kultura-arloan munduan emandako urrats anhitz kultura materialetik at ez baidira eskuko.

Gure Herri-funtsa erdietsiz gero adierazten enseiatu diranak aztertuaz hasiko gera.

Eta hasten bagera hasi, lehenbiziko begi-irikitzean aberastasun batzuk sare bestekikor batzuetan saretuak eman digutela ikusiko dugu. Aberastasun hauek gure herritasunaren erraiak agertzeko zenbait jakintsuk egin dituan azterketetan dagoz. Adibidez, zenbait historiako, etnologiako, antropologiako, ta soziologiako azterketa.

Halere, lan hauek, gehienez, igarora agertzea helburu izanik, gaurkoarekin lotkiagabe izateko arriskua dute, zeren, horren ondoren egungo Herri-segientza arras gutxi miatu da.

Baina, egin dan guztia hau gure Herri bilakatzeari dagokion jakintza lan oparoena izanik ere, sare bestekikor batzuetan saretuta agertzen zaigula esan dut. Sare bestekikor hau, jakintsu hauek erabili duten hizkuntza lanabesa arrotzari deitzen diot.

Gure euskera-lanabesa Euskal-Herriko gizon bilakatzeko paregabe ta (izatetikakoa izanik) truka ezinekoa baidugu.

Gainera, guzti hau euskera-lanabesean ez dugun bitartean (lehenbiziko Herri funtsa finkatzeko izanik), ez gera behin ere gizon kulturadun bilakatzeko ahal eta lain dan Herri kulturadun bilakatuko.

Halere, gure Herri-funtseko bidean osotasunaren osotasunez eginak diran zenbait lan ere ba dugu, nahiz urri ta eskaxak izan.

Hauetako batzuk, denak agortzeko asmorik gabe bedere, aipatzera ausartzen naiz: Azkueren **Euskal-Herriaren jakintza**; Jose Migel Barrantiaranen **Euskal-Herriko lehen gizona**, Manuel Lekuonaren zenbait historiako enseiu ta abar.

Baina, ikusia dago molde honetako lan anhitz behar ditugula ta batik bat egungo Herri korpolean biziki itsatsiak.

Beste jakintza herrengara bat egundo Herri-segientzaren bereiztasunak-funtsak miaturik, utopi-sortzaile ahalikakoetara Herria eramaten enseiatuko dena behar dugu.

Eta molde honetako lehenbiziko lana agertu berria dugu: Mikel Urkolaren **Sekularrak apaiztu** da bera.

Jakintza-herrengara honetako miaketak direla: ekonomikoak, soziologikoak, antropologikoak, elertikoak, eskulturakoak, eta abar, euskaldun jakintsu-gai diranen ahalegin eta txinta guztien beharra dute.

Eta kulturaren bigarren funtsari dagokiona gure Herrian zertan daztan aztertzean, bera ere ezer gutxi landua dagoala jabetuko gera.

Funts hau, beste herrietan gizatiar maila iritxi duten esperientziak geureganatzean dagoala gogoratuko dut.

Azterketan enseiatzean, gizatiar diran esperientzi hoietatik, ideologiaz saretuak batik bat geureganatu ditugula jabetuko gera, Orai, liburuak geuretzeaz ari naiz.

Baina, giza-mailako bilakatu diran bizi-moldeak oro ez dira ideologia garatuak izandu. Aitzitik, gehienez emaitza gizatiarrak (bere nor-tasunean inungo ideologi-sare gabe) ale garbiko ta morkots gabe izan ohi dira.

Eta oraino kultura-funtsa hau iritxi nahirik, gure Herrian egin diran liburu-itzultzeak, hoietako ezer gutxi geureganatu digute. Ondorioa da, jakintsu-gai diranek, kanpo hau ere basamortu arkitzen dutela.

Halere, egungo zenbait idazle, batik bat artikuluen bidez, egun gizatiar gertatzen diranen berri ematen hasiak dira, ta Herri arnasaren seinaleztat hartzen dut. Baina, benetako sakontasun batez betiko Herri-bilakatzearen funtsa itsatsi nahi badugu, indar trebetsu batez hontan ere enseiatu beharrean arkitzen gera.

Eta guzti honek galdera praktiko-praktiko batera eramaten gaitu: aipaturikako bi funts hauek bilakatzeko, euskal jakintsu-gai diranak nundik hasi behar dute?

Zeren gure hizkuntzaren bilustasuna ta aipaturikako jakintza espezializaturako gure usantzarik-eza ta ohikunde-gabetasuna kontuan izanik, zuzenki enseiu-sortzailetan murgiltzeko ahalmenik bai al dugu?

Guzi hontan, ene iritzian, gauza bat dago ziur: eztabaida utopiko bat sortzeaz ezer ez dugula irabaziko, bide errez eta egoki bat aukeratu beharrean gaudela balzik.

Eta bide errezena, nahiz bera ere gaitza izan, ondoko honetan dago-lakoan nago: beste herrietan zaldunki eraman dituzten esperientzi hoietatik, unibersaltasunean gizadiarentzat garatu diran gai guztietako liburuak aukeratuz gero gure hizkuntza lanabesean Herriari eman.

Bestetik, lan-molde hau baino hoberik hizkuntza lanabesa hertsitze-ko ez dagoalakoan nago. Eta, egun, hizkuntza hertsu beharra dugu, sako-
na dan ezer sortzea iritxi nahi badugu. Honea, gainera, tiro batez bi txori hilko genituzke. Zeren, batetik, gure kultura-mugaketan aipaturikako bigarren funtsa mugatzen arituaz; bestetik, eta une berean, gu-

re Herri-kulturaren funtsa dan hizkuntza-lanabesa haurtzarotik ateraz gero, hizkuntza heldu ta sasoiko bihurtuko genduke.

Eta gure jakintsu-gaien artean ideia hau kokatuko balitza, lan honetarako guztiz liberatuko litzaken talde bat ahal izanen litzake. Eta Herri-burrukaren burruka praktikiko-praktikoan liberatuak beharrezko ta ahal badira, era berean Herri-burrukaz jakintza-mailako burrukan ahal eta beharrezko diralakoan nago.

Bestetik, atzerriko lan-emaitza gizatiar bilakatu diranen itzultzaile talde honek beste herrikideentzat hizkuntza prestatu ezetzik, bere buru, moldean bilakatzea urrengo urrats batean itzultzeko garaitua izanen luteke. Gainera, bide hau ez da traba enseiu berri gehiago une berean ager ditezten: hala olerki arloan, hala antzerkian, nola beste enseiu lan zenbaitetan. Aitzitik, giro honek berak guzti hoiiek indartuko litzukelakoan nago.

Euskal-Herria kultura gizatiarra dariela dauden iturrietara itzuli deguzun: negu ta uda oparo ta eze diranetara. Ur faltaz Herria ez dedila itto!

BESTE ZENBAIT LIBURU GAI HONTAZ

- 1)—R. LINTON, Les fondements culturels de la personnalité. Paris, Dunod, 1959'an argitaratua. 139 horrialdeek osatzen dute.
- 2)—MARGARET MEAD, L'étude du caractè nacional. in LASSWELL et LERNER, Les sciences de la politique aux Etats Unis. Paris, Colin, 1951, 105-132 horrialdeetan batik bat.
- 3)—Clyde KLUCHOHN, Le concept de culture, in LASSWELL et LERNER ibid, 133-152 horrialdeetan.
- 4)—Mikel DUFRENNE, La personnalité de base. Paris, P.U.F. 1953, 344 horrialde ditu.
- 5)—Geza RHEIM, Psychoanalyse et anthropologie. Paris, Gallimard, 1967.
- 6)—Claude LEVI-STRAUSS, Les structures élémentaires de la parenté. Paris, P.U.F. 1946, 636 horrialde dauzka. Lehenbiziko atala **Nature et culture** izendatzen du.
- 7)—Jean STOETZEL, La psychologie sociale, Paris, Flammarion, 1963, 316 horrialde.
- 8)—Alex INKELES, The study of Modal Personaity and social cultural systems. in LINDZEY, Handbook of social psychology, Harvard University Press, 1954, 997 garrengo horrialdetik 1020 garrengo horrialdera.
- 9)—J. POUILLON, Sartre et Lévi-Strauss, L'arc n.º 26, 56 horrialdean eta urbilekoetan.
- 10)—Jordi VENTURA, Les cultures minoritaires européennes, Ed. Selecta, Barcelona, 1963.
- 11)—Henri LEFEVRE, La vie quotidienne dans le monde moderne, Ed, Gallimard, 376 horrialdeek osatua dago. Azken atala honela izendatzen du: **Vers la révolution culturelle permanente.**

Jokin Apalategi